

PROF. DR. TEUFİK MUFTIĆ (1918-2003)

Život i djelo prof. dr. Teufika Muftića jedinstveni su u velikoj mjeri, i uvijek u pozitivnom smislu. Neobično skroman čovjek, a znamenit naučnik, ostavio je naučno djelo kojim je snažno obilježio arabistiku u zajednici u kojoj je živio, odnosno na bosanskom, hrvatskom i srpskom govornom području, uvodeći tu arabistiku svojim naučnim dometima u svjetsku orijentalnu filologiju i lingvistiku općenito. No, osobenost na koju sam ukazao sadržana je prije svega u tome što je Teufik Muftić napisao djelo vrlo značajno u arabistici iako je bio samouk u toj oblasti, ili – kako je naveo u jednom biografskom zapisu: ”Arapskim jezikom počeo sam se baviti (ex privata) nakon završetka srednje škole (1938.) te je to ostalo moja osnovna preokupacija sve do danas.” Svoju skromnost isticao je neafektirano, čak bezrazložno s obzirom na vrijednost svoga opusa, pa je, ispisujući mi posvetu (1996. godine) na primjerku svoje Klasične arapske stilistike, zapisao, između ostaloga: ”... za sjećanje na Teufika, samouka u učenju arapskog jezika tokom cijelog života...”

Teufik Muftić rođen je u Sarajevu 28. novembra 1918. godine i preminuo je u istome gradu 6. decembra 2003. godine, nimalo uplašen i istinski radoznao – kako mi je katkad govorio – da iskusi šta će se to zbiti poslije smrti. U Sarajevu je završio srednju školu (realnu gimnaziju, 1938. godine), a diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1949. godine, na 21. grupi: A – njemački jezik i književnost, B – srpskohrvatski jezik, i C – jugoslavenska književnost, ruski i talijanski jezik.

Nakon završetka studija radio je dvije godine (1949-1951) kao profesor-pripravnik u Državnoj nižoj realnoj gimnaziji u Vlasenici, a uskoro nakon otvaranja Orijentalnog instituta u Sarajevu Teufik Muftić je zasnovao radni odnos u Orijentalnom institutu (1. septembra 1951.), u kome je prošao sva zvanja – od stručnog saradnika do naučnog savjetnika. Kad je navršio 65 godina života, Orijentalni institut mu je 31. decembra 1984. godine, u skladu s važećim zakonom, uručio Rješenje o prestanku radnog odnosa.

Osim Orijentalnog instituta, u čijem Filološkom odjeljenju je ispisao vrlo značajna djela, Teufik Muftić je svojim nastavničkim i naučnim radom zadužio i Filozofski fakultet u Sarajevu. Naime, na Odsjeku za orijentalistiku

bio ja angažiran u dopunskom radnom odnosu dvanaest godina (1965-1978) i bio je biran u nastavnička zvanja od docenta do redovnog profesora. Na tome odsjeku predavao je *arapski jezik*, *klasičnu arapsku stilistiku* i *historiju arabistike*. Dvije izuzetno važne knjige Teufika Muftića (*Klasična arapska stilistika* i *Gramatika arapskog jezika*) nastale su u osnovi upravo u vrijeme njegova predavačkog rada na Filozofskom fakultetu.

Godine 1965. Teufik Muftić je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu odbranio doktorsku disertaciju pod naslovom *Infinitivi trilitera u arapskom jeziku* (objavljena je već naredne, 1966. godine).

Valja reći da je pored arapskog jezika, koji je bio osnovni predmet Muftićeva naučnog interesovanja, znao francuski, engleski, njemački, talijanski i ruski jezik.

Dobio je nagradu *Veselin Masleša* (1977. godine) za značajne radove iz oblasti arabistike i kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, a Predsjedništvo SFR Jugoslavije dodijelilo mu je 1980. godine *Orden rada sa srebrnim vijencem* povodom 30. godišnjice Orijentalnog instituta.

Uz nastavno-pedagoški rad na Filozofskom fakultetu, Teufik Muftić je ostavio opus koji se može razdijeliti u tri osnovne grupe: naučnoistraživački rad, književnoprevodilački rad, stručne recenzije u formi ocjena i prikaza relevantne orijentalističke literature.

Iako je stvaralački opus Teufika Muftića zasvođen, do sada nije ponuđena javnosti njegova cjelovita bibliografija, te se izrada takve bibliografije nameće kao prioritet, upravo s obzirom na značaj Muftićeva djela koje je tek užem krugu specijalista poznato u najznačajnijim rezultatima.

Naučnoistraživački rad Teufika Muftića započeo je u Orijentalnom institutu te je i svoje radove najprije objavljivao u godišnjaku Instituta – u *Prilozima za orijentalnu filologiju* (u nastavku *POF*) – čiji saradnik je ostao do kraja radnog vijeka.

Prvi objavljeni rad Teufika Muftića ("Trilitere u arapskom jeziku", *POF*, br. 3-4, 1952-1953, Sarajevo, 1953, str. 509-531) predstavlja uspješnu studiju strukturalno-morfološkog i semasiološkog karaktera. Potom je uslijedio niz radova posvećenih različitim oblastima arapskog jezika, a među njima ću, u hronološkom slijedu, ovom prilikom spomenuti sljedeće studije:

- "Uvod u sinonimiku arapskog jezika" (*POF*, br. 5, 1955, Sarajevo, 1955, str. 5-32);
- "O intenzifikaciji u arapskom" (*POF*, br. 6-7, 1956-1957, Sarajevo, 1958, str. 5-38);
- "O polisemiji u arapskom jeziku" (*POF*, br. 8-9, 1958-1959, Sarajevo, 1960, str. 7-27);

- "O arabizmima u srpskohrvatskom jeziku" (*POF*, br. 10-11, 1960-1961, Sarajevo, 1961, str. 5-29);
- "O antonimiji u arapskoj leksici" (*POF*, br. 12-13, 1962-1963, Sarajevo, 1965, str. 5-14);
- "O arebici i njenom pravopisu" (*POF*, br. 14-15, 1964-1965, Sarajevo, 1969, str. 101-121);
- "Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpskohrvatskom jeziku" (*POF*, br. 18-19, 1968-1969, Sarajevo, 1973, str. 59-87);
- "Osobitosti arapskog deminutiva" (*POF*, br. 22-23, 1972-1973, Sarajevo, 1976, str. 269-280);
- "Leksika za boje u arapskom (morfološko-semantički osvrt)" (*POF*, br. 25, 1975, Sarajevo, 1977, str. 227-282);
- "Osobenosti upotrebe 'kunye'" (*POF*, br. 27, 1977, Sarajevo, 1979, str. 133-164).

Najviše naučne domete Teufik Muftić je ostvario u nekoliko svojih knjiga koje – izuzimajući prvu, *Infinitivi trilitera u arapskom jeziku*, jer je to, zapravo, njegova doktorska disertacija – nastaju u zreloj dobi njegova predanog naučnoistraživačkog rada, i te knjige predstavljaju nemjerljiv doprinos razvoju arabistike na bosanskom, hrvatskom i srpskom jezičkom području.

U hronološkom slijedu, ali – rekao bih – i u vrijednosnom smislu, na prvome mjestu je obimni *Arapsko-srpskohrvatski rječnik* (prvo izdanje: Sarajevo, 1973). Ovo djelo fundamentalnog značaja doživjelo je potom još dva izdanja (Sarajevo, 1984. i 1997), uz napomenu da je u trećem izdanju, još za autorova života i u skladu sa stvarnošću koja je nastala poslije ratova na području SFR Jugoslavije, preimenovano u *Arapsko-bosanski rječnik* (u nastavku: *Rječnik*).

Ovaj *Rječnik*, kome je autor, u krugovima orijentalnih filologa poznat po iznimno velikoj radnoj energiji i poslovičnoj radnoj disciplini, posvetio petnaestak godina predanog rada, prvi je rječnik ove vrste na području bivše Jugoslavije. Sadrži preko 150.000 leksičkih jedinica iz klasičnog i modernog arapskog jezika, a rađen je na bazi izuzetno obimne leksikografske građe i literature na arapskom i na evropskim jezicima. Potreba za ovakvim rječnikom osjećala se decenijama na cijelom području bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, posebno u akademskim krugovima, budući da su decenijama kontinuirano radile dvije katedre za arapski jezik i književnost (u Beogradu i Sarajevu, a potom i u Prištini), ali bez adekvatnog rječnika. Premda je proteklo više od trideset godina od njegova prvog izdanja, *Rječnik* je i danas jedini u svojoj vrsti na govornom području na kome je nastao.

Čini se da je osnovni autorov problem bio da li u *Rječniku* staviti težište na klasični ili na moderni jezik budući da među njima, upravo u domenu leksike ponajviše, postoji specifičan odnos izražen u polarizaciji autora u arapskom svijetu na one koji preferiraju klasični arapski jezik i na one koji snažno zago-

varaju premoć modernog arapskog jezika. U takvom konsteliranju, Muftićev *Rječnik* je, smatram, dao značajnu prednost klasičnoj varijanti: premda je podesan i za tekstove u modernom arapskom, *Rječnik* je naprosto dragocjen za tekstove iz klasičnog arapskog jezika; vrlo su rijetki rječnici koji se mogu s takvom pouzdanošću kao Muftićev *Rječnik* koristiti pri susretu sa tekstovima svih vrsta iz oblasti klasične filologije.

Knjiga *Arapsko pismo (razvoj, karakteristike, problematika)* (Sarajevo, 1982, 295 str.) svjedoči o autorovoj sistematičnosti i naučnoj akribiji. Proučavajući arapsko pismo od vremena nastanka i predstavljajući njegovo viševjekovno širenje izvan kolijevke, sve do novovremenog "povlačenja" toga pisma u arapski svijet i njegove zamjene drugim pismima u dijelu islamskoga svijeta, Muftić je u ovoj relativno obimnoj studiji ponudio niz izuzetno zanimljivih podataka o razvoju arapskog pisma. Tako on predstavlja morfologiju njegovih osnovnih tipova te iz njih nastale kasnije vrste i podvrste. Prateći svojevremeno širenje arapskog pisma, autor proučava njegovu upotrebu kod raznih naroda, pri čemu posebno obrađuje našu arebicu. Također se bavi pitanjem arapskog pravopisa, pisanjem stranih riječi u arapskom jeziku i transkripcijom – pitanjem koje još uvijek vapi za konvencijom u bosanskome jeziku. Posebnu pažnju skreće na ortografiju i na interpunkciju, koja je također još uvijek u haotičnom stanju u modernom arapskom jeziku (klasični jezik je nije ni imao), otvorenom snažnim utjecajima stranih jezika. Razumije se, razmatranje ovako složene materije suočava konsekventnog autora sa aktualnim problemima arapskog pisma – sve do razmatranja njegovih izgleda u budućnosti. U prilog obuhvatnosti studije govori i činjenica da je autor posebnu pažnju posvetio kaligrafiji, materijalima za pisanje, pisaćem priboru, pa je čak predstavio i najznačajnije bošnjačke kaligrafe u povijesti.

Klasična arapska stilistika (Sarajevo, 1995, 260 str.) također je, poput *Rječnika*, zasada jedino djelo ove vrste na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku. Ovo djelo popunjava, u prvome redu, ogromnu prazninu u udžbeničkoj i priručnoj literaturi (autor i navodi u Predgovoru, str. 5-6, da su za osnove knjige poslužila predavanja koja je godinama držao na Filozofskom fakultetu), ali obuhvatnošću i metodologijom kojom zahvata problematiku zauzima istaknuto mjesto u literaturi stručnjaka čije bavljenje stilistikom općenito, pa i stilističkim pristupom djelima iz arapske književnosti, nadilazi udžbeničke potrebe.

Tumačeći povijesno grananje arapske stilistike na *'ilm al-ma'āni*, *'ilm al-bayān* i *'ilm al-badī'*, Muftić prati nit uobličavanja arapske stilistike kao zasebne književne discipline od najranijih vremena, preko znamenitih arapsko-islamskih filologa i nezaobilaznog Ibn al-Mu'tezovog djela *Kitab al-badī'*, do naučnika u čijim radovima je sistematsko izlaganje arapske stilistike kulminiralo (al-Sakkāki, al-Qazwīnī i al-Ṭaftāzānī). Autor je ukratko predstavio i rad Bošnjaka u arapskoj stilistici. Naime, utvrđujući vrijeme u kome se javlja

interesovanje za arapsku stilistiku u Bosni (dolaskom osmanskih Turaka), koja se vijekovima predavala u našim školama, Muftić predstavlja, među najznačajnijim umovima u kulturnoj povijesti Bosne, djela H. K. Pruščaka, Allameka, Šejha Juje, Muhameda Arudija, Muhameda Damada i dr.

Muftić s razlogom objašnjava karakter svoga djela, izražen u naslovnoj riječi *klasična*, konstatirajući da u modernoj arapskoj književnosti (i u nauci o književnosti) postoje važne promjene i novi trendovi u ovoj oblasti, ali to, zasad, izmiče preglednosti i mogućnosti sistematske prezentacije, te se on, s dokazanim naučničkim oprezom, opredijelio za prezentiranje stilistike u njenom klasičnom periodu, koji je definitivno zasvođen. Knjiga je ispunjena obiljem primjera za sve figure i trope (bilo bi dobro da su njihovi prijevodi na bosanski jezik upjevani), te "Rječnikom termina", čija vrijednost je utoliko veća što ne postoji odnos terminološke podudarnosti u arapskom i zapadnoevropskom kulturnom krugu.

Nema sumnje, *Gramatika arapskog jezika* dr. Teufika Muftića (Sarajevo, 1998, 862 str.) predstavlja izvanredan rezultat autorova silnog entuzijazma, radne energije i uzorne metodološke discipline, njegova predavačkog i naučnog iskustva – ukratko i sa punim osjećanjem odgovornosti za sudove, mogu reći da je ovo djelo od kapitalnog značaja ne samo za razvoj naše arabistike u budućnosti već i kao djelo koje sasvim uspješno i samodovoljno sumira i nadgrađuje sva jezikoslovna arabistička iskustva naše prošlosti, te se ono – zahvaljujući upravo navedenim odlikama – pridružuje najboljim djelima ove vrste u svijetu. Iako nam je bila poznata nedovoljnost prethodnih gramatika arapskog jezika (A. Kadić i A. Bulić, Mostar, 1907; Sikirić-Pašić-Handžić, Sarajevo, 1936; B. Korkut, Sarajevo, 1952), čini se da smo tek pojavom Muftićeve *Gramatike* u prilici da ocijenimo u kojoj mjeri nam je nedostajala gramatika ovakvoga nivoa. *Udžbenik arapskog jezika sa vježbankom i rječnikom* Radeta Božovića (Sarajevo, 1984) dobar je, nema sumnje, ali je to ipak samo dobar, čak vrlo dobar *udžbenik* arapskog jezika, dok je Muftićeva *Gramatika*, zadržavajući i vrijednosti udžbenika, nadrasla taj osnovni zadatak na kome su ostajale sve prethodne gramatike, promećući se u odlično djelo za postdiplomski studij, pa i više od toga. Muftićeva *Gramatika* bavi se, vrlo kompetentno i studiozno, historijom arapskog jezika i njegovim dijalektima, ortografijom, fonetikom, morfologijom, sintaksom, semantikom. Već i sama aparatura ovoga djela impresivna je: indeksi na šezdesetak strana sadrže više vrsta popisa termina, a bibliografija (selektivna!) na 69 strana razvrstana je čak u dvanaest tematskih cjelina.

Ova knjiga nema arapsko-bosanskog rječnika, nema ni vježbanke koju su imale sve prethodne gramatike arapskog jezika, što ukazuje na njen primarno naučnički karakter; iako detaljno obrađuje materiju, čini se da ona uopće nema redundancije, metodološki je izuzetno stroga i pouzdana, pa sam slobodan reći kako može biti dična kultura u kojoj je nastalo ovo djelo.

Što se tiče prevodilačkog rada Teufika Muftića, poznato mi je da je preveo dva djela. Njegov prijevod klasičnog djela *Golubičina ogrlica* Ibn Hazma (rođen 994. godine u Kordobi) objavljen je u Zagrebu 1987. iako je prijevod završio davne 1956. godine. No, njegov prijevod Ibn Haldunove *Prolegomene* (na kome je počeo raditi 1980. godine) do danas nije objavljen. Istina, ovome rukopisu, u koji sam imao djelomični uvid sticajem okolnosti, potrebna je temeljita redaktura – vjerovatno i zbog toga što su godine pretekle profesora pa nije uspio sam dovesti rukopis u fazu za štampu – ali je začuđujuće da već niz godina ovaj rukopis ide od jednog do drugog izdavača iako je u svijetu davno ocijenjeno da je to jedno od najznačajnijih djela u povijesti svjetske kulture. U svakoj evropskoj zemlji pred prijevodom ovoga djela ministar kulture ustao bi na noge.

Najzad, treba reći da je Teufik Muftić objavio nekoliko desetaka ocjena i prikaza relevantne literature iz oblasti orijentalne filologije i lingvistike općenito. Zahvaljujući poznavanju više svjetskih jezika, bio je u stanju da prati literaturu u svojoj naučnoj oblasti na nekoliko jezika, a dodaju li se tome njegova akribičnost te naučnička radoznalost i strogost – onda je razumljivo što su Muftićeve ocjene i prikazi pouzdani, kao i cjelokupan njegov opus koji je obilježio čitavu epohu u razvoju arabistike u Bosni i Hercegovini.

Esad Duraković